

РЕФЕРЕНДУМ ЯК СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ: PRO ET CONTRA

Проаналізовано застосування форм безпосередньої демократії для визначення долі спірних територій між державами – сторонами територіального спору, а також теоретичні та практичні правові особливості застосування референдуму як способу вирішення територіальних спорів, спираючись на державно-правовий досвід та доктрини західної традиції права й визнання його переваг та недоліків. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні методів аналізу та синтезу, логічного, формально-юридичного, телеологічного та антропологічного методів, завдяки яким оцінюються принципові ознаки референдуму, переваги та недоліки його застосування для розв'язання територіальних спорів тощо. Констатовано, що аналіз основних рис референдуму та плебісциту як форм безпосередньої демократії в перспективі їх застосування для вирішення територіальних спорів продемонстрував, що попри всі позитивні риси цього правового інституту як демократичного прояву волі народу, недоліків у його застосуванні значно більше. Найбільш принциповими недоліками, які викривляють концепцію застосування референдуму для визначення долі спірних територій, є неможливість чітко визначити коло осіб, які мають право брати участь у референдумі, різна правова база держав-сторін спору, велика ймовірність порушення при організації та проведенні референдуму порушення основних принципів виборчого права, відсутність зобов'язань у держав-сторін територіального спору визнати результати такого референдуму, особливо коли він проводиться іншою державою або третьою стороною. Зазначені чинники призводять до невизначеності, спірності та дискусійності правових позицій сторін, а отже, і до можливості їх оскарження чи невизнання, у результаті чого територіальний спір залишається нерозв'язаним.

Ключові слова: безпосередня демократія, спірні території, референдум, плебісцит.

ВСТУП

Актуальність проблематики та постановка проблеми. Територіальні спори та способи їх розв'язання є однією з найбільш проблемних та гарячих дискусій у суспільному інформаційному просторі. Феномен спірної території був і залишається як причиною, так і приводом більшості війн в історії людства. Їх обговоренню та спробам розв'язання присвячені численні засідання міжнародних органів, дипломатичних конференцій та переговорів, наукових конференцій та досліджень. Не заперечуючи значну роль у вирішенні цього питання спеціалістів у сфері політики, економіки, соціології, слід зазначити, що сам інститут "спірної території" є правовим, розв'язання територіального спору фіксується в юридичних актах, і саме юристи зазвичай пропонують його механізми та способи.

Історично серед правових способів розв'язання територіальних спорів переважали міждержавні договори, підписані на зустрічах глав держав та дипломатів, під час мирних конференцій чи конгресів (як, напр., Віденський конгрес 1814-1815 рр., Паризький конгрес 1856 р., Паризька мирна конференція 1919-1920 рр.). Однак сучасні світові тенденції зростання ролі демократичних механізмів у всіх державно-правових сферах все частіше піднімають питання про пошук таких способів, які б викликали визнання та співпричетність до територіальних рішень усього населення – замість перекладення цієї ноші та відповідальності за неї виключно на дипломатів та керівництво держави. Найбільш цікавим у цьому контексті, звичайно, є референдум або плебісцит – як одна з найпоширеніших форм прямої демократії в державах західної традиції права [1, с. 15–21]. Використання таких способів розв'язання територіальних спорів має як переваги, так і не менш численні недоліки, що і є предметом нашого розгляду.

Проаналізувати теоретичні та практичні правові особливості застосування референдуму як способу вирішення територіальних спорів, спираючись на державно-правовий досвід та доктрини західної традиції

права, і визначити його переваги та недоліки є **метою** цієї статті.

Об'єктом дослідження виступає участь народу у вирішенні найважливіших державно-правових питань, а **предметом** – переваги та недоліки прямої демократії як способу визначення долі спірних територій.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні використання методів аналізу та синтезу для оцінки переваг та недоліків певних рис референдуму як форми безпосередньої демократії; логічного методу для побудови причинно-наслідкових конструктів; формально-юридичного методу для аналізу змісту правових доктрин та принципів виборчого права, змісту та процедур організації референдумів та розв'язання територіальних спорів; антропологічного методу як основоположного в оцінюванні поведінки та мотивації виборців та телеологічного методу, за допомогою якого співвідносяться та простежується аргументація досліджень правових феноменів безпосередньої демократії (референдуму та плебісциту), спірної території та розв'язання територіальних спорів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Теоретико-правові основи застосування референдуму та плебісциту як способу вирішення найважливіших державних питань. Поняття референдуму достатньо досліджене у вітчизняній та закордонній юридичній науці. Більшість науковців зводять основні теоретичні риси цього правового інституту до його спрямованості на розв'язання найважливіших суспільних та державно-правових питань [2, с. 36; 3, с. 111; 4, с. 52-53; 5, с. 23; 6, с. 115-116], загального характеру [2, с. 36; 5, с. 24; 7, с. 23], імперативності його рішень [2, с. 38; 4, с. 54; 7, с. 21–23]. Саме ці основні риси референдуму сприяють появі дискусії щодо використання його як способу розв'язання територіальних спорів.

Перша і найважливіша риса референдуму – його спрямованість на розв'язання найважливіших суспільно-правових питань є досить привабливою для ідеї застосування цієї форми безпосередньої демократії для

вирішення долі спірних територій. Територія держави апіорі є однією з найбільш принципових ознак держави, запорукою її існування та розвитку, фактором безпеки її суспільства та впевненості в завтрашньому дні для її населення. Принцип територіальної цілісності держав є основоположним у міжнародному праві [8, с. 231–248]. Єдиним визнаним цивілізованим способом його ревізії на сьогодні є принцип самовизначення народів (націй), діаметральний за своєю реалізацією та застосований тільки в окремих, чітко визначених у міжнародному праві випадках [9, с. 444–450; 10, с. 292]. Процес створення нових держав через принцип самовизначення народів (націй) зазвичай відбувається шляхом проведення референдуму. Саме так, наприклад, у 1991 р. була проголошена незалежність України, у 1990 р. стала незалежною Словенія, у 2009 р. був розподілений на дві держави Судан тощо. Як наслідок виникає спокуса провести паралелі між цим механізмом створення нових держав, з одного боку, і визначенням долі спірних територій, з іншого, адже об'єктом в обох випадках виступає право населення певного простору визначати своє політичне майбутнє.

Однак при докладному аналізі правових феноменів права народів (націй) на самовизначення та спірної території спостерігається принципова відмінність. Саме існування спірної території завжди тягне за собою територіальний спір між державами, тобто визначення "...питання юридичної приналежності певної території до однієї з держав, що є сторонами такого спору..." [11, с. 119]. Отже, основним суб'єктом у правовідносинах розв'язання територіальних спорів виступає саме держава як особлива організація публічної влади, яка відстоює свою цілісність та представляє інтереси усього свого народу. Саме під час реалізації права народу (нації) на самовизначення суб'єктом виступає сам народ (нація), а створення держави – є результатом реалізації цього права, його телеологічним завершальним наслідком. Саме тому право (народу) нації на самовизначення може реалізовуватися всупереч волі держави, від якої "відокремлюється" цей народ, адже державна влада є похідною від народної, а отже, народ як суб'єкт правовідносин автоматично має більше правомочностей. У випадку ж класичного територіального спору держави сторони спору є рівноправними на міжнародній арені. При аналізі змісту спору та аргументації сторін у територіальному спорі доводиться будуть не стільки культурні, етнічні та історико-суспільні чинники (які символізують право народу (нації) на самовизначення), скільки формальні договори чи конвенції, які визнали приналежність спірної території.

Така риса референдумів, як загальність (всенародність), приваблює прихильників розв'язання територіальних спорів через референдум тим, що може забезпечити загальне визнання результатів референдуму як на внутрішньодержавній, так і на міжнародній арені, оскільки є чистим проявом прямої безпосередньої демократії. І яким би не було рішення, обґрунтування його через "народну волю" гарантує повагу до змісту цього рішення через базовий світовий принцип народного суверенітету – "vox populi – vox dei". Регламентування у правових системах багатьох держав існування місцевого або локального референдуму [12, с. 44–51, 115] додає аргументації прихильникам розв'язання таким способом територіальних спорів. Місцеві референдуми передбачають участь у них лише мешканців певної території, а предметом визначаються питання, важливі для цього кола осіб. Таким чином, обґрунтовується те-

за, що референдуми про долю спірних територій мають відбуватися саме на цих територіях та серед їх мешканців, а "всенародність" тлумачиться як "участь усіх осіб, що проживають на цій території". Отже, фактично прихильники цього підходу проводять пряму екстраполяцію концепції територіальних рішень "всенародного" референдуму на "місцевий" по колу суб'єктів, за простором та за предметом референдуму.

Не менш перспективним у дискусії про потенціал використання референдуму як способу розв'язання територіальних спорів є аналіз третьої з його основних рис – імперативного характеру прийнятих рішень. Імперативність рішень референдуму логічно впливає із самої його природи, тобто прямо й недвозначно виказаної волі народу як вищого суверену. Однак в юридичній науці та практиці безумовна імперативність референдуму є достатньо дискусійною рисою, адже численні науковці обґрунтовують концепцію так званого консультативного (факультативного) референдуму [12, с. 109–110], який по суті перетворюється на всенародне чи місцеве опитування. Часто саме за цією ознакою науковці намагаються розрізнити правові інститути референдуму та плебісциту [2, с. 38; 12, с. 109], апелюючи до численних плебісцитів держав Західної Європи в XIX–XX ст., зокрема, Франції, Швейцарії, Норвегії та ін., які характеризувалися дорадчим та консультативним характером [13, с. 15–16; 14, с. 79–82; 12, с. 52–53]. У випадку визнання референдуму щодо долі спірної території як імперативного рішення самого народу державні органи або посадові особи набувають унікальної можливості зняти з себе відповідальність за це рішення [15, с. 2–3] і займати категоричну позицію в міжнародно-правовій діяльності, зокрема при переговорах з іншими державами чи з наддержавними організаціями. Адже будь-який державний орган апіорі є безумовним виконавцем волі, реалізованої через механізми безпосередньої демократії.

Окрема наукова дискусія розгортається навколо розв'язання територіальних спорів за допомогою правового механізму плебісциту. Попри те, що термін "плебісцит" не використовується в українському законодавстві [2, с. 36], філологи, політологи, історики та юристи жваво застосовують його у спеціальній літературі [16; 12, с. 48–52, 61]. Деякі дослідники отождоюють поняття плебісциту та референдуму [2, с. 36]. Однак найбільш поширеною є позиція, що плебісцит є "одним із видів народного голосування з приводу відторгнення або приєднання країною певної (чужої) території" [17, с. 102; 18] або спеціальним правовим механізмом узаконення державної політики чи зміни державно-політичного режиму [12, с. 52–53]. Потенційне визнання плебісциту як демократичного способу розв'язання територіальних спорів сильно заважає поширене трактування його як консультативного опитування громадян. Історико-правовий аналіз застосування цього правового інституту, починаючи із часів Стародавнього Риму та до сучасної Європи й сучасної Азії та Африки [12, с. 43–48], засвідчує, що в більшості випадків рішення, прийняті за допомогою цього механізму, згодом додатково затверджувалися вищими державними органами (зазвичай законодавчими) або використовувалися як ґрунт для подальших правових актів чи політичних заяв посадових осіб, а самостійної правової сили не мали. Отже, правова доктрина щодо змісту та особливостей цього правового механізму насамперед щодо його імперативності на сьогодні неоднозначна і настільки суперечлива, що його застосування як способу розв'язання територіальних спорів автоматично викличе критичні диску-

сії. А це, у свою чергу, завадить основній цілі розв'язання територіального спору – чіткої визначеності приналежності цій території одній із держав-сторін спору за допомогою правового інструментарію так, щоб у подальшому цей спір не виникав, а конфлікт був вичерпаний.

2. Переваги та недоліки референдуму як способу розв'язання територіальних спорів. Практично всі чинники, що обговорюються при аргументації використання референдуму як способу розв'язання територіального спору, мають переваги та недоліки як при їхньому теоретико-правовому аналізі, так і при практичній реалізації. Першим із вже згаданих аргументів виступає така риса референдуму як загальність (всенародність). Аргументація про ґрунтується тут на описаній вище теорії демократичності прийняття рішення. Але при обговоренні перспектив практичної реалізації цього чинника одразу виникають позиції *contra*. І починаються вони з питання визначення кола осіб, які мають право брати участь у такому референдумі, а саме: чи повинні це бути усі громадяни держави, чи тільки ті, хто проживає на спірній території. Якщо ми зупиняємося на першому рішенні, то результат референдуму є передбачуваним – більшість громадян проголосує за те, щоб ці території залишилися у складі держави. Широкий загал керується глибинними психологічними інстинктами "збереження свого", і саме через глибоку підсвідомість існування цих настроїв, подолати їх практично неможливо ані логічною аргументацією, ані популяризацією чи агітацією за протилежну позицію. У випадку, коли референдуми проводяться в обох (або декількох) державах, що претендують на спірні території, з великою ймовірністю буде отриманий результат на схвалення переходу спірних територій до їхньої держави в усіх державах-учасниках. Отже, конфлікт і спір залишаться нерозв'язаними.

Варіант проведення референдуму тільки для мешканців, що проживають на спірній території піднімає більше питань, ніж дає вичерпних відповідей. По-перше, часто такі референдуми йдуть всупереч законодавству держави (напр., Конституція України ст. 73), отже, саме його проведення може бути оскаржено. Але головною проблемою постає визначення, хто саме може вважатися мешканцем території? Чи повинен це бути постійний мешканець? За якою ознакою його визначити? Варіант тут може бути дуже багато, причому кожен з них додатково має безліч уточнень. Саме поняття "постійного мешканця" є досить розпливчастим та дискусійним. Наприклад, наявність нерухомості як ознаки "постійного мешканця" ставить питання про визначення достатньої для набуття статусу "постійного мешканця" площі нерухомості, оціночну вартість, статус житлової чи комерційної нерухомості, давність права власності тощо. Наявність реєстрації також не є безсумнівною, адже по-перше, є держави в яких цей інститут не обов'язковий, а по-друге, в усіх цивілізованих державах на конституційному рівні задекларовано право вільного пересування та вільного вибору місця проживання особи, отже, теоретично, будь-яка особа може за день до проголошення референдуму приїхати на спірну територію та одразу вимагати собі право голосу. Дуже часто сама спірність території виникає в результаті захоплення цієї території іншою державою, чи, по черзі, декількома державами. І якщо процес переходу території від держави до держави розтягується в часі (а зазвичай так і відбувається), на спірній території оселяються громадяни інших держав, населення набуває по декілька громадянств. Чи набувають ці нові поселенці права вирішувати долю спірної території? Чи з'являється в них це право через три-

валість проживання на цій території, наприклад, після 20, 30, 50 років проживання? Чи набувають відповідних прав особи, що народилися на спірній території за цей час? Більшість цих питань не мають відповідей, адже навіть, якщо у держави виникає спірна чи тимчасово окупована територія, правова регламентація цих ситуацій не відбувається. Будь-які спроби врегулювати такі питання перед проведенням гіпотетичного референдуму для визначення долі спірної території будуть критикуватися звинуваченнями в дискримінації.

При характеризуванні спірної території як "етнічної" відомі випадки, коли право голосу надавалося місцевим мешканцям за етнічною або національною ознакою. Наприклад, територіальний референдум в Боснії 27-28 серпня 1994 р. проводився тільки для сербів, що, зрозуміло, автоматично зробило його нікчемним в очах югославських лідерів та світової громадськості [19, с. 16].

Не менше складностей виникає на референдумах щодо спірних територій з обґрунтуванням імперативності волі народу. У територіальному спорі завжди беруть участь дві чи більше держав. У випадку, якщо референдум про статус спірної території проводиться серед усього населення однієї держави, його рішення створюють імперативний обов'язок тільки для уряду цієї держави, адже він є представником та захисником інтересів свого народу. Для урядів інших держав волевиявлення чужого народу є лише інформативним. Якщо ж у референдумі беруть участь виключно мешканці спірної території (з урахуванням усіх вищеприказаних складнощів з визначенням самого кола цих осіб), імперативність не виникає для жодного з урядів. Адже для кожного з урядів ці мешканці не є переважною більшістю населення їхніх держав, а отже, і зобов'язання виконати демократично висловлену волю народу в цих урядів не виникає.

Ледь не найбільшою проблемою при розгляді референдуму як способу розв'язання територіального спору, яка зазвичай анулює його результати чи викликає скептичне ставлення до них, є дотримання під час підготовки, проведення голосування та підрахунку голосів принципів виборчого права, зокрема їхніх міжнародних стандартів [20, с. 84–97]. Спірні території в багатьох випадках є простором перманентних багаторічних, а інколи й багатосотрічних конфліктів. Часто це місцевості, окуповані однією з держав-сторін спору; землі, передані під протекторатне управління або місцевості з розташуванням воєнного контингенту. Забезпечити в таких умовах прозорість та гласність агітації, відсутність зловживань, тиску чи підкупу виборців під час голосування, об'єктивне незалежне спостереження та чесний підрахунок голосів є дуже складною задачею. В умовах максимальної зацікавленості в результатах голосування держав-сторін спору організувати весь цей процес повинні або треті держави, що візьмуть на себе функцію третейських суддів, або міжнародні чи наддержавні організації. В обох випадках для організації референдуму буде потрібна щира та невимушена згода всіх держав, що є сторонами територіального спору, розв'язати спір саме таким чином, та їхня довіра до третіх сторін-організаторів референдуму. І хоча випадки такого розв'язання територіальних спорів існують [21], вони поодинокі і, що найголовніше, не створюють гарантії того, що одна з держав-сторін територіального спору не відмовиться визнавати прийняте рішення, мотивуючи це втручанням в її суверенітет.

ВИСНОВКИ. Аналіз основних рис референдуму та плембіситу як форм безпосередньої демократії в перспективі їхнього застосування для вирішення територіаль-

льних спорів продемонстрував, що попри всі позитивні риси цього правового інституту як демократичного прояву волі народу, недоліків у його застосуванні значно більше. Найбільш принциповими недоліками, які викривляють концепцію застосування референдуму для визначення долі спірних територій, є неможливість чітко визначити коло осіб, які мають право брати участь у референдумі, різна правова база держав-сторін спору, велика ймовірність порушення при організації та проведенні референдуму, порушення основних принципів виборчого права, відсутність зобов'язань у держав-сторін територіального спору визнати результати такого референдуму, особливо, коли він проводився іншою державою або третьою стороною.

Зазначені чинники призводять до невизначеності, спірності та дискусійності правових позицій сторін, а отже, і до можливості їх оскарження чи невизнання, у результаті чого територіальний спір залишається нерозв'язаним.

Список використаних джерел

- Петроє О.М. Розвиток прямої демократії: досвід європейських країн та України // Вісн. НАДУ. Серія: Державне управління, 2021. № 1(100). С. 15–21.
- Дерев'яно С. Термін "референдум" у новітньому українському політичному дискурсі // Політичний менеджмент, 2012. № 1-2. С. 34–42.
- Ріяка В.О. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
- Галус О.О. Поняття та види форм безпосереднього народовладдя в Україні // Університетські наук. записки, 2005. № 4(16). С. 51–56.
- Магновський І.І. Особливості референдної демократії в Україні: конституційно-правовий аспект // Прикарпат. юрид. вісн., 2017. № 3(18). С. 22–26.
- Оніщук М.В. Типологія референтної демократії: західноєвропейська теорія та практика // Часопис Київ. ун-ту права, 2010. № 2. С. 114–119.
- Тодика О.Ю. Проблеми становлення народовладдя: теоретичний та конституційно-правовий аспекти // Право і Безпека, 2004. Т. 3, № 2. С. 21–25.
- Задорожний О.В. Становлення та нормативний зміст принципу територіальної цілісності держав як основного принципу міжнародного права // Університетські наук. записки, 2015. № 1(53). С. 231–248.
- Клименко К.О. Співвідношення принципів територіальної цілісності держав і самовизначення народів у міжнародному праві // Наук. вісн. Ужгоро. нац. ун-ту. Серія: Право, 2022. № 69. С. 444–450. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.73>.
- Загальна теорія права: підруч. для студ.-юристів / за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 973 с.
- Севостьянова Н. До питання про сутність територіальних спорів та їх видів // Підприємництво, господарство і право, 2016. № 5. С. 119–122.
- Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Референдне право України: навч. посіб. К.: вид-во "Ліра", 2009. 366 с.
- Кириченко В.М., Соколенко Ю.М. Класифікація референдумів у конституціях України та держав континентальної Європи: порівняльно-правовий аналіз // Альманах міжнар. права, 2020. Вип. 23. С. 11–20.
- Лотюк О.С. Форми безпосередньої демократії в сучасних зарубіжних країнах (італійський досвід) // Підприємництво, господарство і право, 2008. № 6. С. 79–82.
- Leininger A. Direct Democracy in Europe: Potentials and Pitfalls // Global Policy, 2015. P. 1–29. DOI: [10.1111/1758-5899.12224](https://doi.org/10.1111/1758-5899.12224).
- Ю.С. Шемшученко. К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004.
- Семенюк О.Д. Плебісцит – референдум / О.Д. Семенюк // Культура слова. Респ. міжвід. зб. АН України; Ін-т укр. мови; відп. ред. Є.Я. Ермоленко. К.: Наук. думка, 1992. Вип. 43. С. 102.
- Plebiscite // Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/plebiscite> (дата звернення: 08.09.2022). Назва з екрана.
- Loizides N.G. Referendums in Peace Processes. New York: Queens's University Belfast International Studies Association, 2009. 31 p.
- Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с.
- Територіальна суперечка між Беліз і Гватемалою. URL: https://uk.upwiki.one/wiki/Belizean%E2%80%9393Guatemalan_territorial_dispute (дата звернення: 08.09.2022). Назва з екрана.

References

- Petroe, O. M. (2021) Rozvytok pryamoj demokrati: dosvid ievropejskykh krain ta Ukrainy. [The development of the Direct Democracy:

experience of the European countries and Ukraine] *Visnyk NADU: Derzhavne upravlinnyia* [Bulletin of NADU: State Government], № 1 (100), 15–21. (in Ukrainian).

2. Dereviyanko, S. (2012) Termin "referendum" u novitniomu ukrainskomu politichnomu diskursi [Term "Referendum" at the new Ukrainian political discourse] *Politychnyi menedzhment* [Political Management], №1-2, 34-42. (in Ukrainian).

3. Riyaka, V.O. (2007) Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain: navch. Posibnyk [Constitutional Law of the Foreign Countries] K.: Yurinkom Inter (in Ukrainian).

4. Galus, O. O. (2005) Ponyattya ta vydy form bezposerednyogo narodovladdya v Ukraine [The Meaning and Types of the Direct People Rule in Ukraine] *Universitetski naukovy zapysky* [University Scientific Notes], 4 (16), 51-56 (in Ukrainian).

5. Mahnovskiy, I. Y. (2017) Osoblyvosti referendnoi demokrati v Ukraine: konstytutsiyno-pravoviy aspekt [Features of the referendum democracy in Ukraine, constitutional and legal aspects] *Prykarpatskiy yurydychny visnyk* [Prikarpathian Legal Bulletin], № 3 (18), 22-26 (in Ukrainian).

6. Onisshuk, M. V. (2010) Typologiya referentnoi demokrati: zahidnoevropeiska teoriya ta praktyka [Typology of the Referendum Democracy: Western-European Theory and Practice] *Chasopys Kyivskogo Universiteta prava* [Bulletin of the Kyiv University of Law], № 2, 114-119 (in Ukrainian).

7. Todyka, O. JU. (2004) Problemy stanovlennya narodovladdya: teoretychny ta konstytutsiino-pravoviy aspekty [Problems Of Becoming Of Democracy: Theoretical And Constitutional-Legal Aspects] *Pravo i bezpeka* [Law and Security] v. 3, № 2, 21-25 (in Ukrainian).

8. Zadorozhnyi, O. V. (2015) Stanovlennya ta normatyvnyi zmist pryntsyphu terytorialnoi tsilisnostidzhav yak osnovnogo pryntsyphu mizhnarodnogo prava [Establishing and Normative Content of the Territory Principle as a Main Principle of the International Law] *Universytetski naukovy zapysky* [University Scientific Notes], № 1 (53), 231-248 (in Ukrainian).

9. Klymenko, K. O. (2022) Spivvidnoshennya pryntsyviv terytorialnoi tsilisnosti derzhav i samovyznachennya narodiv u mizhnarodnomu pravi [Correlation of the principles of territorial integrity of states and self-determination of peoples in international law] *Naukovy visnyk Uzhgorodskogo universiteta: Pravo* [Scientific Bulletin of the Uzhgorod University: Law], № 69, 444-450. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.73> (in Ukrainian).

10. Zagal'na teoriya prava: pidruchnyk. [Common Theory of Law] (2020) Ed. Prof. S.V. Bobrovnyk, K.: Yurinkom Inter (in Ukrainian).

11. Sevostianova, N. (2016) Do pytannya pro sutnist terytorialnykh sporiv tai h vydiv [At the question of the nature of the territory' conflicts and their types] *Pidpryemnistvo, gospodarstvo i pravo* [Enterprise, economy and law], №5, 119-122 (in Ukrainian).

12. Pogorilko, V.F., Fedorenko, V.L. (2009) Referendne pravo Ukrainy: navch. Posibnyk [The Referendum law of Ukraine] K.: Lira (in Ukrainian).

13. Kyrychenko, V., Sokolenko, Yu. Klyasyfikatsiya referendumiv u konstytutsiyah Ukrainy ta derzhav kontynentalnoi Evropy: porivnyalno-pravoviy analiz [Classification of referendums in the constitutions of Ukraine and the states of continental Europe: a comparative legal analysis] *Almanah mizhnarodnogo prava* [Almanac of the International Law], v. 23, 11-20 (in Ukrainian).

14. Lotyuk O. S. (2008) Formy bezposerednoi demokrati v suchasnykh zarubizhnykh krainah (italiyskiy dosvid) [Forms of direct democracy in modern foreign countries (Italian experience)] *Pidpryemnistvo, gospodarstvo i pravo* [Enterprise, economy and law], № 6, 79–82. (in Ukrainian).

15. Leininger A. (2015) Direct Democracy in Europe: Potentials and Pitfalls, *Global Policy*, 1-29. DOI: [10.1111/1758-5899.12224](https://doi.org/10.1111/1758-5899.12224) (in English)

16. Plebiscite. (1998-2004) Yurydychna entsyklopediya [Legal encyclopaedia] 6 v. ed. Yu. S. Shemshuchenko, K.: Ukrainska entsyklopediya im. M.P. Bazhana (in Ukrainian).

17. Semenyuk O. D. (1992) Plebiscite – referendum [Plebiscite – referendum] *Kultura slova* [Kultura slova] K.: Naukova dumka, v. 43, 102 (in Ukrainian).

18. Plebiscite. Collins English Dictionary. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/plebiscite> (08.09.2022). (in English)

19. Loizides N. G. (2009) Referendums in Peace Processes. New York: Queens's University Belfast International Studies Association, 31 p. (in English)

20. Kluchkovskiy Yu. B. (2018) Pryntsyphu vyborchogo prava: doktrynalne rozumynnyia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraine: monografiya [Principles of electoral law: doctrinal understanding, status and prospects of legislative implementation in Ukraine: monograph]. K.: Vaite (in Ukrainian).

21. Territorialna superechka mizh Beliz i Gvatemaloyu [Territory dispute between Belize and Guatemala]. https://uk.upwiki.one/wiki/Belizean%E2%80%9393Guatemalan_territorial_dispute (08.09.2022) (in Ukrainian).

Received: 11.10.22

Accepted: 12.10.22

Yu. Tsvietkova, Dr. Sc. (Law), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

REFERENDUM AS A WAY TO RESOLVE TERRITORIAL DISPUTES: PRO ET CONTRA

The article focuses on the analysis of the application of the direct forms of democracy for the purpose of the resolution of the territorial disputes between the states and the way to determine the fate of the territory in question. The purpose of the article is to analyze theoretical and practical peculiarities of applying a referendum as a mean of resolution of the territorial disputes based on the state and legal experience, western legal tradition doctrine and comparison of its advantages and disadvantages. The research methodology is based on the combination of the analysis and synthesis methods, logical, formal legal, teleological and anthropological methods. Application of these methods allows evaluating the principal features of a referendum, and advantages and disadvantages of its application towards the resolution of the territorial disputes. The conclusion of the article is that the analysis of the principal features of a referendum and plebiscite as the forms of direct democracy in the context of their application towards the resolution of the territorial disputes has demonstrated that despite of all of the positive features of these legal institutes as a way of democratic expression of the people's will, the disadvantages of its application prevail. The most serious and principal drawbacks which distort the concept of applying referendum for determining the fate of a disputed territory are: inability to determine the range of persons who are allowed to take part in a referendum, different legal bases of the disputing states, high probability of manipulation, bias and even overt fraud during organization and holding a referendum, violations of the basic principles of the electoral law, absence of an obligation to respect the result of such a referendum for a disputing state, especially in case the referendum was held by the other side of the dispute or by a third party. The above mentioned factors lead to the situation when the legal positions of the disputing parties are undetermined, ambiguous, controversial and disputable and thus can be ignored or challenged by the other party; as a result, the territorial dispute remains unresolved.

Keywords: direct democracy, disputed territory, referendum, plebiscite.